

Kazimierz Łęczycki¹
Zakład Agrobiznesu
Akademia Podlaska
Siedlce

Wpływ poziomu wsparcia finansowego na kształtowanie zmian zasobów, organizacji i efektów ekonomicznych gospodarstw rolniczych

Influence of the level of financial support on shaping the changes as regards resources, organization and economic results of agricultural farms

Synopsis. Kluczowym elementem życia gospodarczego współczesnej nam rzeczywistości jest interwencja państwa w mechanizmy rynkowe. Podjęta została próba określenia, w jakim stopniu poziom pomocy finansowej wpływa na zmiany w zasobach, strukturze organizacyjnej oraz wynikach produkcyjno-ekonomicznych gospodarstw rolniczych.

Słowa kluczowe: interwencjonizm, zasoby, struktura organizacyjna, efekty ekonomiczne, gospodarstwa rolnicze, grupy gospodarstw, poziom wsparcia finansowego

Abstract. Nowadays, a key element in the economic life of nations is the state interventions in market mechanisms. An attempt was made to define the degree to which the level of financial support influences changes as regards resources, organizational structure, production and financial performance of agricultural farms.

Key words: interventionism, resources, organizational structure, agricultural farms, groups of farms, level of financial support

Wprowadzenie

Pomoc finansowa dla gospodarstw rolniczych ze strony budżetu państwa to jeden z kluczowych elementów szeroko znanego zjawiska ekonomicznego jakim jest interwencjonizm. Problemy interwencji państwa w mechanizmy ekonomiczne gospodarki w sferze agrobiznesu należy rozpatrywać w kontekście przynajmniej 4 zagadnień:

- a) pozytywnego wpływu interwencjonizmu w rolnictwie na funkcjonowanie całej gospodarki, który wyraża się przez jej bieżącą równowagę makroekonomiczną,
- b) siły ekonomicznej poszczególnych sektorów (w tym przypadku rolnictwa) i możliwości samodzielnego radzenia sobie w gospodarce opartej na mechanizmach rynkowych,
- c) miejsca i roli gospodarstw rolniczych w polityce interwencjonizmu państwowego, która w przypadku rolnictwa posiada liczne grono przeciwników,

¹ Dr inż., e-mail: leczycki@ap.siedlce.pl

- d) kryzysu ekonomicznego na rynkach finansowych w gospodarce światowej od połowy 2008 roku i postępującym procesie recesji gospodarczej w większości krajów, co spowodowało istotny wzrost zainteresowania problemami interwencjonizmu.

Interwencjonizm w życiu gospodarczym (czyli ingerencja państwa w mechanizmy rynkowe) posiada względnie szerokie spektrum sposobów wywieraniu wpływu. Można tutaj wymienić takie działania jak korygowanie, uzupełnianie, ograniczanie czy wzmocnienie mechanizmów rynkowych. Balcerowicz [1995], reprezentujący w polskim życiu naukowym, gospodarczym i politycznym nurt liberalny w ekonomii, uwypukla znaczenie następujących kierunków interwencjonizmu państwowego: ochrona naturalnego środowiska człowieka, ograniczanie spożycia szkodliwych dóbr, kształtowanie koniecznego poziomu produkcji określonych dóbr, którego to mechanizm rynkowy nie jest w stanie zapewnić, czuwanie nad prawidłowością obrotu finansami w państwie przez Komisję Nadzoru Finansowego oraz kontrola nad żądanymi przez monopolistę cenami. Z kolei za interesujący, z etatystycznego punktu widzenia, można uznać pogląd wyrażany przez Kaletę [1995]. Stwierdza on, że w gospodarce amerykańskiej (można ją uznać za pewien wzorzec gospodarki rynkowej) nie oczekuje się w sposób bierny, aby mechanizm rynkowy sam przez się zapewnił wzrost gospodarczy, ale nakłada się na państwo obowiązek stworzenia ku temu warunków. Analizując ten pogląd można powiedzieć, że jest to w jakimś stopniu jedynie inne ujęcie kwestii interwencjonizmu w życiu gospodarczym. Dwa powyższe sposoby określania i rozumienia ingerencji państwa w gospodarkę świadczą o tym, że całkowicie odmienne od siebie nurty ekonomii traktują interwencjonizm jako zjawisko normalne, natomiast powstaje jedynie kwestia charakteru i zakresu jego oddziaływania.

W kontekście powyższych stwierdzeń zasadnicze znaczenie ma kwestia sensu i charakteru interwencjonizmu. Wydarzenia sprzed 20 lat w życiu politycznym i gospodarczym krajów Europy Środkowo-Wschodniej (czyli upadek gospodarek centralnie zarządzanych o dominacji państwowej własności) jednoznacznie wykazały, że funkcjonowanie gospodarki oparte o mechanizmy rynkowe daje zdecydowanie wyższą efektywność wykorzystania czynników produkcji. Jednak mechanizmy rynkowe nie mogą być realizowane w czystej postaci, ponieważ są obciążone wieloma niesprawnościami. Do czynników ograniczających racjonalność decyzji rynkowych można zaliczyć m.in. brak informacji, błędne poglądy, polityczne naciski, społeczne niepokoje, korupcję czy nadmierne różnice w potencjałach rynkowych pracy. Do ważnych czynników wywołujących interwencję państwa można zaliczyć między innymi kryzysy gospodarcze oraz cykliczne wahania produkcji (z praktycznym potwierdzeniem występowania sytuacji kryzysowych w gospodarce mamy do czynienia w chwili obecnej, tj. w 2009 r.). Państwo w swoim funkcjonowaniu nakreśla określone zadania, których realizacja przy wykorzystaniu jedynie mechanizmów rynkowych jest niemożliwa, w związku z czym interwencja jest bezwzględnie konieczna.

Analizując problematykę mechanizmów funkcjonowania gospodarki trzeba pamiętać o tym, że państwo nie pozbędzie się swojej aktywnej roli w kształtowaniu strategii rozwoju różnych obszarów gospodarki. Dlatego też należy raczej mówić o zmianach kontrolowanych przez państwo.

Przechodząc na grunt rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich trzeba przytoczyć pogląd wyrażony przez Czyżewskiego [2000], który pisze, że reprodukcja rozszerzona w rolnictwie nie jest możliwa bez interwencji państwa. W dużym stopniu wynika to z

chronicznych niedostosowań strukturalnych rolnictwa w stosunku do procesów rozwojowych całej gospodarki. W przypadku rolnictwa wynikają one głównie ze specyficznych cech produkcji rolniczej, które powodują, że rolnictwo niejako samo z siebie jest mało strukturotwórcze. W związku z tym jego zmiany rozwojowe mogą wywoływać jedynie czynniki zewnętrzne (prawno-polityczne, ekonomiczne, technologiczne, itp.)

W całości kształcie instrumentów interwencjonizmu możemy wyodrębnić 2 ich główne grupy: instrumenty rynkowe i pozarynkowe, natomiast wśród tych drugich dopłaty bezpośrednie, subsydia pośrednie, preferencje kredytowe oraz subsydia strukturalne. W ramach realizowanej Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej znaczenie kluczowe przypada dopłatom bezpośrednim.

Kompleksowo widzianą problematykę dopłat bezpośrednich dla gospodarstw rolniczych w całej Unii Europejskiej należy rozpatrywać w kontekście scharakteryzowanego powyżej interwencjonizmu oraz powtarzających się coraz częściej krytycznych opinii o samym wsparciu finansowym gospodarstw rolniczych oraz jego metodach. Analiza poglądów na interesujące nas kwestie, prezentowane w literaturze naukowej jak również przez reprezentantów życia gospodarczego, społecznego i politycznego, a przede wszystkim przez grupy ludzi mających minimalny lub żaden kontakt z rolnictwem, daje podstawy do wyrażenia poglądu, że problematyka finansowego wsparcia rolnictwa jeszcze przez długi okres czasu stanowić będzie temat dyskusji i sporów. Liczne argumenty za koniecznością dotowania gospodarstw rolniczych, uzasadniających ten kierunek postępowania, formułują jedynie ekonomiści rolni (np. Woś, Wilkin, Szymański, Czyżewski).

Problemy pomocy finansowej podmiotom gospodarczym w postaci dopłat bezpośrednich nabierają szczególnego znaczenia po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej i objęciu naszego rolnictwa systemem dopłat. Jest to ze zrozumiałych względów nowa problematyka badawcza i w zasadzie dopiero po kilku latach od akcesji można podejmować próby określenia relacji między wielkością wsparcia finansowego a potencjałem wytwórczym gospodarstw rolniczych i wynikami produkcyjno-ekonomicznymi. Należy przyjąć założenie, że dopłaty z budżetu UE i budżetów krajowych do produkcji rolniczej w dającej się przewidzieć perspektywie stanowiąc będą stały element ekonomiki produkcji rolniczej. Dlatego też niezbędne jest „tworzenie” wiedzy z tego zakresu dla formułowania bardziej racjonalnych sposobów wykorzystania potencjału wytwórczego rolnictwa.

Ingerencja rządu w funkcjonowanie podmiotów gospodarczych (w tym przypadku gospodarstw rolniczych) przez pomoc finansową w formie dopłat bezpośrednich pociąga za sobą bardzo często daleko idące zmiany w ich zasobach, organizacji i wynikach produkcyjno-ekonomicznych. Mogą mieć miejsce zmiany we wzajemnych relacjach między ziemią, pracą a kapitałem (głównie wynikające z malejącej roli ziemi i pracy, a wzrostu znaczenia szeroko rozumianego kapitału). Ich konsekwencją mogą być również zmiany we wzajemnych relacjach gospodarstw rolniczych zróżnicowanych pod względem wielkości.

Prezentowany problem badawczy to próba określenia zależności przyczynowo-skutkowych między wielkością pomocy finansowej udzielanej gospodarstwom rolniczym w ramach interwencjonizmu państwowego a ich potencjałem wytwórczym i efektami prowadzonej działalności gospodarczej. Pomoc finansowa w swojej podstawowej wersji

udzielana jest w stosunku do posiadanej powierzchni gruntów rolnych. Jednak, ze względu na to, że składają się na nią takie płatności jak JPO, UPO² oraz tzw. płatności zwierzęce, następuje zróżnicowanie wielkości dopłat bezpośrednich do 1 ha. Należy w tym miejscu zwrócić również uwagę na często występujące w ekonomice rolnictwa zjawiska sprzężeń zwrotnych, czyli obustronnego oddziaływania na siebie przyczyn i skutków. Przyjmujemy założenie, że również i w tym przypadku ma ono miejsce. Dlatego też analiza poniższych zależności przyczynowo-skutkowych ma swoje uzasadnienie i pozwala rozpoznać pewien fragment istniejącej rzeczywistości.

Aspekty metodyczne

Zasadniczym celem prezentowanych badań była próba określenia zmian w zasobach, wybranych elementach struktury organizacyjnej oraz w wynikach produkcyjnych i ekonomicznych w następstwie (jako konsekwencji) wzrostu poziomu dopłat bezpośrednich oraz dopłat z tytułu ONW (dopłaty do obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania).

Dla realizacji tak określonego celu skonstruowano 20 mierników i wskaźników, przedstawionych włącznie z obliczeniami w tabelach 2 i 3. Są one najczęściej uwzględniane w analizach produkcyjno-ekonomicznych i opisywanie większości z nich nie jest konieczne. Natomiast w przypadku następujących badanych kategorii: wiek właściciela gospodarstwa, wartość bieżąca budynków i budowli oraz wartość maszyn i urządzeń, udział poplonów w stosunku do powierzchni zasiewów oraz przychody razem niezbędne są poniższe objaśnienia.

Ustalona została granica wiekowa 40 lat dla wyodrębnienia 2 grup badanych obiektów. Przyjęto założenie, że do 40 roku życia kierownicy gospodarstw ukierunkowują swoją działalność w gospodarstwie w decydującym stopniu na jego rozwój, natomiast po 41 roku życia zadania rozwojowe są minimalizowane i uwaga jest skoncentrowana na jego bieżącym prowadzeniu. Uwzględniony został wskaźnik stanowiący iloraz powierzchni uprawy międzyplonów do powierzchni zasiewów, który wskazuje na przyrodniczo-produkcyjne podstawy doskonalenia organizacji produkcji roślinnej, co jest zgodne z elementami zrównoważonego rozwoju. Wartość bieżącą budynków i budowli oraz ciągników, maszyn, narzędzi i urządzeń rolniczych obliczono wykorzystując metodę podaną przez Jarkę [2004], w której jako część składową wykorzystano metodę obliczania wartości budynków i budowli stosowaną przez PZU oraz użyto przeciętnych rynkowych cen maszyn rolniczych podawanych w regionalnej prasie rolniczej i handlowej. Ceny nowych maszyn rolniczych pochodziły z Przedsiębiorstw Handlu Maszynami Rolniczymi. Przeciętne ceny podstawowych produktów rolnych w 2008 r. oszacowano w oparciu o cząstkowe informacje GUS [Biuletyn... 2008]. Pozycja „Przychody razem” zawiera w sobie sumę wartości produkcji towarowej, dopłaty bezpośrednie (JPO, UPO, płatność zwierzęca oraz dopłaty do obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania, ONW).

Zmiany w badanych gospodarstwach zostały określone za pomocą 3 następujących mierników:

² JPO – jednolita płatność obszarowa; UPO – uzupełniająca płatność obszarowa.

- a) kierunki zmian w zasobach, strukturze organizacyjnej oraz wynikach produkcyjnych i ekonomicznych (wzrost, spadek, bez zmian),
- b) stopień (rozmiary) zmian określony przez odniesienie wielkości miernika (wskaźnika) dla danego poziomu wsparcia finansowego do podstawy stałej (najniższy poziom dofinansowania),
- c) tempo zmian: odniesienia miernika lub wskaźnika dla danego poziomu wsparcia finansowania do miernika lub wskaźnika bezpośrednio go poprzedzającego.

Badania empiryczne zostały przeprowadzone w grupie 56 gospodarstw rolniczych położonych w 3 powiatach: łowickim (woj. mazowieckie), siemiatyckim (woj. podlaskie) i łukowskim (woj. lubelskie). Ich dobór określały następujące czynniki: a) dobra znajomość terenu badań przez ankietatorów, co warunkowało wiarygodność uzyskanego materiału badawczego; b) prowadzenie gospodarstwa rolniczego było głównym źródłem dochodu osobistego rodziny rolniczej; c) gospodarstwo otrzymywało od co najmniej 3 lat dopłaty bezpośrednio z ARiMR; d) powierzchnia UR, wiek oraz wykształcenie kierownika gospodarstwa były lepsze niż przeciętne wielkości w danej wsi. Z wymienionych względów zastosowany został celowy dobór obiektów do badań. Zostały one przeprowadzone w okresie IX-XI 2008 r. Dane liczbowe obejmowały zdarzenia gospodarcze mające miejsce w roku gospodarczym 2007/2008.

Wyodrębniono 5 grup badanych gospodarstw (tab.1), przyjmując jako kryterium podziału poziom wsparcia finansowego z budżetów UE i polskiego.

Tabela 1. Wyodrębnione grupy badanych gospodarstw rolniczych

Table 1. Selected groups of the studied agricultural farms

Poziom wsparcia finansowego, zł/rok	Liczba badanych obiektów	Oznaczenia do analizy w tabelach 2, 3 i 4
do 13500	11	A
13501 – 17000	11	B
17001 – 23000	11	C
23001 – 35000	11	D
35001 i więcej	12	E

Źródło: opracowanie własne.

Kryterium kształtującym wielkość przedziałów była zbliżona liczba gospodarstw w każdej z wyodrębnionych grup.

Wyniki badań

Przedmiotem pierwszej części analizy są kierunki zmian w zasobach, organizacji i efektach. Ich oceny opierają się w dużej części na ich wielkościach lub wartościach bezwzględnych (absolutnych). Wyniki szczegółowych obliczeń przedstawiają tabele 2 i 3, natomiast w sposób opisowy przedstawione są najbardziej charakterystyczne zjawiska i tendencje zachodzące w wyodrębnionych grupach. Analiza zasobów badanych gospodarstw wskazuje na duże ich zróżnicowanie. Dotyczy to w pierwszej kolejności czynnika ziemi oraz czynnika pracy. Powierzchnia użytków rolnych w grupach obiektów o najwyższym poziomie wsparcia finansowego jest ponad 5-krotnie wyższa w stosunku do obiektów o najmniejszych dotacjach. Jednocześnie należy dodać, że nawet gospodarstwa najmniejsze,

będące przedmiotem badań, są blisko 2-krotnie większe od przeciętnej dla kraju. W przypadku zasobów pracy, zgodnie z oczekiwaniami, miała miejsce tendencja odwrotna, tj. spadek zasobów siły roboczej na 100 ha UR w miarę wzrostu poziomu wsparcia finansowego na gospodarstwo. Kształtował się on w całej grupie badanych gospodarstw na poziomie od 17,1 do 4,8 osób pełnosprawnych/100 ha UR. Można więc stwierdzić, że ogólne tendencje zmian w przypadku dwóch podstawowych czynników wytwórczych potwierdziły ugruntowane już w ekonomice produkcji rolniczej prawidłowości. Również 2 pozostałe cechy siły roboczej, tj. wiek właściciela gospodarstwa oraz poziom wykształcenia, potwierdzały występującą często prawidłowość wzrostu poziomu wykształcenia oraz obniżania się wieku właściciela gospodarstwa wraz ze wzrostem wielkości gospodarstwa rolniczego (w przypadku niniejszych badań również wzrostem wielkości pomocy finansowej dla gospodarstwa).

Badane środki trwałe podzielone zostały na 2 grupy, tj. budynki i budowle oraz maszyny i urządzenia. W tym przypadku obiektywna ocena ich wartości, ze znanych powszechnie powodów, jest w zasadzie niemożliwa. Dlatego też uznano za celowe skoncentrowanie uwagi na porównaniu wartości wyodrębnionych grup rodzajowych środków trwałych. Przedstawione w tabeli 2 wartości liczbowe pokazują, że w zasadzie w każdej (poza grupą gospodarstw z przedziału pomocy 23001 zł – 35000 zł/rok) wartość bieżąca budynków i budowli jest około 2 razy wyższa od wartości maszyn i urządzeń. Powszechnie uznaje się, że duży udział budynków i budowli w strukturze wartości środków trwałych świadczy o anachronicznej organizacji produkcji i niskim postępie technicznym, o którym mają decydować w głównej mierze maszyny i urządzenia. Jednak w produkcji rolniczej funkcje maszyn i urządzeń mają przede wszystkim charakter substytucyjny w stosunku do siły roboczej, natomiast w przemyśle w zasadniczym stopniu kształtują wielkość i ekonomikę produkcji. Powyższe uwagi nie zmieniają faktu, że w badanych gospodarstwach w strukturze środków trwałych dominują budynki i budowle, co należy uznać za fakt niekorzystny.

Następnym elementem charakterystyki badanych gospodarstw są elementy ich struktury organizacyjnej oraz struktury produkcji. Za pozytywne zjawisko należy uznać zmniejszający się udział zbóż w strukturze zasiewów w miarę wzrostu poziomu wsparcia finansowego. Dla gospodarstw, w których łączne dotacje przekroczyły 35 tys. zł/rok ich udział wynosił 65,5%. Wielkość tę można już uznać za korzystną z przyrodniczego punktu widzenia. Jak już zostało to zasygnalizowane w części metodycznej, wprowadzony został do przeprowadzonych badań wskaźnik (wyrażony w %) określający stosunek powierzchni uprawy międzyplonów do powierzchni zasiewów. Uznany on został za istotny z przyrodniczych podstaw produkcji rolniczej oraz zrównoważonego rozwoju. W badanej grupie gospodarstw kształtował on się na zbliżonym poziomie (od 22,6% do 31,3%). W pierwszej kolejności sam fakt uprawy międzyplonów należy uznać za pozytywny. Na uwagę zasługuje również relatywnie wysoki udział powierzchni ich uprawy oraz występowanie tego zjawiska na zbliżonym poziomie we wszystkich grupach gospodarstw.

Względnie łatwym do oceny porównawczej wskaźnikiem jest udział Tuz w powierzchni ogólnej gospodarstwa, który kształtuje m.in. jego kierunek produkcyjny. W analizowanych gospodarstwach udział Tuz był relatywnie wysoki, ponieważ mieścił się w przedziale 27,1% do 36,1%, podczas gdy przeciętny ich udział w Polsce wynosi około 25%. Za charakterystyczny należy również uznać wysoki udział produkcji zwierzęcej w wartości produkcji towarowej, który kształtował się na poziomie od 89,5% do 93,8%, a

więc na poziomie bardzo zbliżonym, bez względu na wielkość wsparcia finansowego. Oznacza to ekonomiczną marginalizację towarowej produkcji roślinnej.

Tabela 2. Potencjał wytwórczy i elementy struktury organizacyjnej badanych gospodarstw
Table 2. Manufacturing potential and elements of organizational structure in surveyed farms

Charakterystyka gospodarstwa	Jednostka miary	Grupy gospodarstw				
		A	B	C	D	E
Powierzchnia UR	ha	14,0	20,6	24,8	34,6	76,9
Zasoby siły roboczej	płnspr./ 100 ha UR	17,1	13,0	10,8	8,0	4,8
Poziom wykształcenia						
- wyższe i średnie	-	45,5	27,3	72,7	63,6	66,7
- zasadnicze i podstawowe	-	54,5	72,7	27,3	36,4	33,3
Wiek						
- do 40 lat	-	9,1	18,1	36,4	27,3	41,7
- 41 lat i więcej	-	90,9	81,9	63,6	72,7	58,3
Wartość bieżąca budynków i budowli	tys. zł	178,6	165,6	318,5	249,5	671,5
Wartość bieżąca maszyn i urządzeń	tys. zł	87,2	89,2	145,2	199,8	322,8
Udział TUZ w powierzchni UR	%	27,1	34,6	36,1	30,9	31,4
Udział zbóż w strukturze zasiewów	%	81,7	85,5	66,6	69,0	65,5
Udział poplonów w stosunku do powierzchni zasiewów	%	29,6	31,3	22,6	26,5	30,4
Udział produkcji zwierzęcej w wartości produkcji towarowej	%	91,8	97,2	92,5	93,8	89,5

Źródło: wyniki badań własnych.

Następnym przedmiotem analizy były kategorie ekonomiczne charakteryzujące wyniki produkcyjne i ekonomiczne³. W miarę wzrostu wsparcia finansowego ze strony budżetu UE i polskiego następował systematyczny wzrost wartości produkcji towarowej. W zasadzie takie same tendencje wystąpiły w przypadku 2 pozostałych, uwzględnionych w tym miejscu kategorii, tj. przychodów razem oraz dochodu rolniczego brutto (jedynie w przedziale o poziomie wsparcia finansowego 23001 zł-35000 zł/rok miał miejsce niewielki spadek tej wielkości, a następnie znaczący jej wzrost).

Ostatni etap analizy w tej części opracowania to wyniki produkcyjno-ekonomiczne odniesione do jednostki czynnika wytwórczego (tab. 3). W przypadku wszystkich uwzględnionych kategorii ekonomicznych w przedziale poziomu wsparcia finansowego do 35000 zł/rok (do 13500 zł/rok; 135001-17000 zł/rok; 17001-23000 zł/rok; 23001-35000

³ Wartość produkcji towarowej, przychody oraz dochód rolniczy brutto są, jak wiadomo, wielkościami ekonomicznymi, których porównywanie z wynikami innych badań zawsze jest obciążone dużym ryzykiem, zarówno ze względów merytorycznych jak i metodycznych. Dlatego też w tym przypadku ograniczyliśmy się jedynie do przedstawienia podstawowych kierunków zmian.

zł/rok) kierunki zmian wartości badanych wskaźników były zróżnicowane. Najczęściej miały miejsce na przemian występujące ich wzrosty i spadki. Oznacza to, że brak było w tym obszarze poziomu dofinansowywania badanych gospodarstw jakichkolwiek wyraźnych tendencji. Za bardzo charakterystyczne należy natomiast uznać znaczący wzrost wszystkich analizowanych wskaźników w grupie gospodarstw o poziomie wsparcia finansowego „35001 zł/rok i więcej” w stosunku do poprzedzającej ją w analizie grupy gospodarstw.

Tabela 3. Wyniki produkcyjno-ekonomiczne, zł/rok

Table 3. Financial and production performance, zł/rok

Wskaźnik	Grupy gospodarstw				
	A	B	C	D	E
Wartość produkcji towarowej	71890	105192	138909	149586	672278
Przychody razem	108967	120541	158457	157747	732084
Dochód rolniczy brutto	72963	69654	102931	79833	553828
Wartość produkcji towarowej/1 ha UR	6607	5499	5616	4306	9506
Nadwyżka bezpośrednia/1 ha UR	5958	4380	4820	3763	8152
Przychody razem/1 płnspr.	45552	50247	58285	53707	275429
Dochód rolniczy netto/1 płnspr.	23074	23947	31205	29369	197881
Dochód rolniczy brutto/1000 zł wartości środków trwałych	262	277	256	377	790

Źródło: jak w tabeli 2.

Dynamika zmian zasobów, elementów struktury organizacyjnej oraz wyników produkcyjno-ekonomicznych badanych gospodarstw zostały określone, jak to zaznaczono w metodycznej części, za pomocą 2 miar, tj. stopnia (rozmiarów) zmian oraz tempa zmian. W pierwszej kolejności analizujemy stopień (rozmiary) zmian. Podstawą odniesienia w tym przypadku są analizowane wielkości w grupie gospodarstw o poziomie wsparcia finansowego na gospodarstwo w wysokości do 13500 zł/rok. Analizując stopień zmian parametrów charakteryzujących funkcjonowanie badanych gospodarstw należy wyraźnie wskazać na bardzo wysoki wzrost większości mierników i wskaźników w grupie gospodarstw o największym poziomie wsparcia (tab. 4) w stosunku do pozostałych grup gospodarstw. W przypadku pozostałych grup przebieg zmian był bardziej wyrównany. Największy i jednocześnie systematyczny stopień zmian w porównaniu z pozostałymi miernikami i wskaźnikami miał miejsce w przypadku powierzchni użytków rolnych. Zbliżony przebieg zmian miał również miejsce w przypadku wartości produkcji towarowej na gospodarstwo. Kolejnymi parametrami o wysokim stopniu wzrostu była wartość budynków i budowli w grupie gospodarstw o wsparciu finansowym na poziomie 17001-23000 zł/rok w stosunku do podstawy oraz wartość bieżąca maszyn i urządzeń w grupach

badanych obiektów z przedziału 17001-23000 zł/rok oraz 23001-35000 zł/rok. Z przeprowadzonych obliczeń wynika, że zmiany na relatywnie niewielkim poziomie, we wszystkich wyodrębnionych grupach gospodarstw, występowały w przypadku 4 wskaźników charakteryzujących wybrane elementy struktury organizacyjnej. Należy również dodać, że ich zmiany były różnokierunkowe (wzrosty, spadki). Za interesujące zjawisko należy uznać fakt, że w grupie gospodarstw o największym poziomie wsparcia (powyżej 35 tys. zł/rok) najwyższy stopień wzrostu miał miejsce w przypadku większości kategorii charakteryzujących wyniki produkcyjno-ekonomiczne. Natomiast ich zmiany w grupach gospodarstw o niższych poziomach wsparcia finansowego były zdecydowanie mniejsze i trudno było w tym przypadku znaleźć określone prawidłowości.

Tabela 4. Poziom pomocy finansowej w kształtowaniu stopnia i tempa zmian mierników i wskaźników charakteryzujących funkcjonowanie badanych gospodarstw rolniczych

Table 4. Level of financial support in determining the size and the rate of changes as regards the resources, organization and economic effects of surveyed farms

Parametr	Grupa gospodarstw							
	A	B/A	C		D		E	
			C/A	C/B	D/A	D/C	E/A	E/D
Powierzchnia UR	100,0	147,1	177,1	120,3	247,1	139,5	549,3	222,2
Zasoby siły roboczej	100,0	76,0	63,1	83,1	46,8	74,1	28,1	60,0
Wartość bieżąca budynków i budowli	100,0	92,7	178,3	192,3	139,7	78,3	376,0	269,1
Wartość bieżąca maszyn i urządzeń	100,0	102,3	166,5	162,8	229,1	137,6	370,2	161,6
Udział TUZ w powieni UR	100,0	127,7	133,2	104,3	114,0	85,6	115,9	101,6
Udział zbóż w strukturze zasiewów	100,0	104,7	81,5	77,9	84,4			
Udział poplonów w stosunku do powierzchni zasiewów	100,0	105,7	76,4	72,2	89,5	117,3	102,7	114,7
Udział produkcji zwierzęcej w wartości produkcji towarowej	100,0	105,9	100,8	95,2	102,2	101,4	97,4	95,4
Wartość produkcji towarowej	100,0	146,3	193,2	132,1	208,1	107,7	935,1	449,4
Przychody razem	100,0	110,6	145,4	131,5	144,7	99,6	671,8	464,1
Dochód rolniczy brutto	100,0	95,5	141,1	147,8	109,4	77,6	759,0	693,7
Wartość produkcji towarowej/ha	100,0	83,2	85,0	102,1	65,2	76,7	143,9	220,9
Nadwyżka bezpośrednia/ha	100,0	73,5	80,9	110,0	63,2	78,1	136,8	216,6
Przychody razem /1 pełnosprawny	100,0	110,3	128,0	96,0	117,9	92,1	604,6	512,8
Dochód rolniczy netto/1 pełnosprawny	100,0	103,8	135,2	130,3	127,3	94,1	857,6	673,8
Dochód rolniczy brutto/1000 zł wartości środków trwałych	100,0	105,7	97,7	92,4	143,9	147,2	301,5	209,5

Źródło: wyniki badań własnych.

Ostatnim fragmentem opracowania jest analiza tempa zmian badanych mierników i wskaźników. W pierwszej kolejności należy stwierdzić, że również i tym razem w przypadku większości analizowanych mierników i wskaźników największe tempo wzrostu występowało między grupą gospodarstw o największym wsparciu finansowym (35 tys.

zł/rok i więcej) a bezpośrednio ją poprzedzającą grupą gospodarstw o poziomie wsparcia finansowego 23001-35000 zł/rok. Szczególnie wysokie było tempo wzrostu w przypadku kategorii określających wyniki produkcyjne i ekonomiczne. Podobnie jak w przypadku stopnia czyli rozmiarów zmian, również w tempie zmian kategorii charakteryzujących organizację gospodarstw oraz organizację produkcji nie miały miejsca istotne zmiany. Można jedynie zasygnalizować tendencję do spadku tempa wzrostu udziału TUZ w strukturze UR (która w grupie gospodarstw największych wzrasta). Można także zaobserwować bardzo znaczne tempo wzrostu wartości środków trwałych (zarówno budynków i budowli jak i maszyn i urządzeń) w grupie gospodarstw o poziomie dotacji 17001-23000 zł/rok w stosunku do grupy 13501-17000 zł/rok (między gospodarstwami o powierzchni 24,8 ha UR a 20,6 ha UR. Tak istotne tempo wzrostu może świadczyć o głębszych próbach restrukturyzacji tych gospodarstw. W zasadzie można uznać, że przedstawione powyżej zjawiska są najbardziej charakterystyczne dla zmian mierzonych tempem wzrostu. W przypadku pozostałych badanych mierników i wskaźników obejmujących wartości dla różnych poziomów wsparcia finansowego nie stwierdzono występowania istotnych prawidłowości.

Podsumowanie i wnioski

Przeprowadzone badania, których istotą z teoretycznego punktu widzenia było określenie wpływu interwencjonizmu na zmiany zasobów, organizacji i efektów ekonomicznych grupy badanych gospodarstw rolniczych pozwoliły na sformułowania przedstawionych poniżej wniosków.

1. Z pięciu grup badanych gospodarstw, zróżnicowanych ze względu na wielkość pomocy finansowej, charakterystyczna jest bardzo wyraźnie przewyższająca pozostałe gospodarstwa pod względem prawie wszystkich analizowanych mierników i wskaźników grupa gospodarstw o najwyższym wsparciu finansowym (powyżej 35 tys. zł/rok na gospodarstwo). Pogłębiona analiza tego zjawiska upoważnia do wyrażenia poglądu, że mamy do czynienia z wyraźnie widocznym kształtowaniem się w polskim rolnictwie grupy gospodarstw konkurencyjnych na rynkach Unii Europejskiej.
2. Tendencje zmian obu podstawowych, pierwotnych czynników wytwórczych, tj. ziemi i pracy, w badanej grupie gospodarstw przebiegały w sposób zbliżony, jaki ma miejsce w większości gospodarstw rolniczych w Polsce, tj. występowały wzajemne wprost proporcjonalne powiązania powierzchni UR oraz poziomu płatności bezpośrednich oraz zmniejszanie się zasobów siły roboczej/100 ha UR w miarę wzrostu powierzchni UR gospodarstwa. Można wyrazić pogląd, że w przypadku drugiej prawidłowości będzie ona utrzymywać się w gospodarstwach o podstawowej produkcji rolniczej w dalszym ciągu. Natomiast istotne zmiany mogą mieć miejsce w przypadku relacji powierzchnia UR gospodarstwa/poziom płatności bezpośrednich w przypadku uzależnienia wielkości wsparcia finansowego dla gospodarstw od poziomu produkcji lub w przypadku daleko idących zmian Wspólnej Polityki Rolnej.
3. Zjawiskiem pozytywnym jest spadek udziału zbóż w strukturze zasiewów w miarę wzrostu wielkości dopłat bezpośrednich (oraz powierzchni UR). Taki kierunek zmian jest właściwy, ponieważ przywraca równowagę przyrodniczo-plodozmianową

w gospodarstwach rolniczych. Istotny jest również fakt, że zjawisko takie miało miejsce w grupie gospodarstw o największym poziomie wsparcia finansowego, a więc największych.

4. W badanych gospodarstwach wskaźniki charakteryzujące stopień oraz tempo zmian ich organizacji oraz organizacji produkcji kształtowały się na zbliżonym poziomie bez względu na wielkość wsparcia finansowego w postaci dopłat. Oznacza to, że ukształtowane wskaźniki struktur organizacyjnych nie ulegają większym zmianom na skutek finansowego oddziaływania na gospodarstwo.

Literatura

- Balcerowicz L. [1995]: Interwencjonizm państwa. [W:] Encyklopedia Biznesu. Pomykało W. (red.), t. 1. Wydanie I, Fundacja Innowacja, Warszawa.
- Biuletyn Informacyjny IV kwartał. [2008]. GUS, Warszawa.
- Chmielewska B. [2007]: Płatności bezpośrednie jako forma wsparcia dochodów gospodarstw rolniczych w Polsce po integracji z Unią Europejską. *Problemy rolnictwa światowego*, tom XVII.
- Czyżewski A. [2000]: Rola polityki makroekonomicznej w kształtowaniu warunków dla zrównoważonego rozwoju rolnictwa. *Pamiętnik puławski* 120.
- Jarka S. [2004]: Projekt gospodarczego urzędnika gospodarstwa rolniczego. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Józwiak W., Mirkowska Z. [2006]: Wpływ liberalizacji Wspólnej Polityki rolnej na kondycję ekonomiczną gospodarstw rolnych w wybranych krajach Unii Europejskiej. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* 2.
- Kaleta J. [1995]: Interwencjonizm państwa. [W:] Encyklopedia Biznesu. Pomykało W. (red.), t. 1. Wydanie I, Fundacja Innowacja, Warszawa.
- Karwat-Woźniak B. [2007]: Przemiany w strukturze obszarowej gospodarstw wysokotowarowych. *Roczniki Naukowe SERiA*, t. IX, z. 1.
- Kołodko G. [2008]: Wędrujący świat. Prószyński i S-ka, Warszawa.
- Łęczycki K. [2007]: Preferencje dla różnych podstaw zaliczania płatności (dopłat) bezpośrednich w zależności od zasobów, organizacji i efektów działalności gospodarstw rolniczych (na przykładzie Środkowo-Wschodniej Polski). *Problemy Rolnictwa Światowego* tom XVII.
- Maśniak J. [2005]: Koncentracja ziemi rolniczej w Polsce – stan i perspektywy. *Roczniki Naukowe SERiA*, t. IX, z.1.
- Podstawka M. [1998]: Próba oceny polityki interwencyjnej na rynku rolnym w Polsce. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego* 1.
- Ryś-Jurek R. [2007]: Porównanie sytuacji ekonomicznej polskich indywidualnych gospodarstw rolnych z gospodarstwami innych krajów UE w latach 2000-2005. *Problemy Rolnictwa Światowego*, tom XVII.
- Sadowski Z. [2006]: Liberalizm i rola państwa w gospodarce. *Ekonomista* 6.
- Woś A. [1985]: Ekonomiczne narzędzia sterowania rolnictwem. PWE, Warszawa.
- Wyzińska-Ludian L. [2004]: Cechy polskiego interwencjonizmu w rolnictwie. *Roczniki Naukowe SERiA*, t. V, z. 4.